

Bogoslovska smotra, 79 (2009.) 1, 183-193

Tonči MATULIĆ, *Metamorfoze kulture. Teološko prepoznavanje znakova vremena u ozračju znanstveno-tehničke civilizacije. Let iznad oblaka dekristijanizacije*, Glas Koncila, Zagreb, 2008., 943 str.

Bili smo se odvikli od pisanja svojevrstnih »teoloških suma«, tj. djela u kojima čitatelj može zadobiti zaokruženu cjelinu o nekim segmentima teološkog razmišljanja. Takve su nam sume omogućavale više-manje sustavan pregled određenih problematika ili pak sustavan pogled na to kako neki autor gleda na određenu problematiku. Postupno smo se, naime, navikli na pisanje i čitanje »specijaliziranih« tekstova koji uvijek zahtijevaju čitanje mnogih drugih tekstova kako bi ih se moglo ispravno shvatiti i interpretirati. Tonči Matulić u ovoj knjizi pokušava stvoriti sumu svojih teoloških pogleda na problem odnosa Crkve/teologije i svijeta, što je, uostalom, bio krucijalan problem Drugog vatikanskog koncila (I. dio knjige).

Nije slučajno da je pastoralna konstitucija *Gaudium et Spes* prošla šest susljednih redakcija teksta prije nego što je usvojen današnji tekst i da još uvijek u nekim segmentima ne zadovoljava mnoge teologe, kao što je npr. problematika eshatologije ili način kako se u njoj govori o grijehu. Je li možda upravo nedostatno uvažavanje grijeha i sposobnosti čovjeka da čini zlo, što je sve tek pri kraju Koncila ušlo u koncilski tekst, prema nekim teolozima, razlog pretjeranog optimizma koji je proizišao iz koncilske

aule te uzrok zakašnjela sučeljavanja Crkve s metamorfozama koje su obilježile postkoncilsko razdoblje? Ovo je pitanje, doduše neizrečeno, ali potajno prisutna pozadina iz koje nastaje ova knjiga. Autor uviđa da kapital izražen u jednom takvom dokumentu još ni izdaleka nije iskorišten, imajući u vidu stanje u kojemu se čovječanstvo nalazi. Upravo ova konstitucija predstavlja trajni izazov teologiji i pastoralu jer ne samo što ne nudi gotova rješenja u mnogim područjima čovjekova života, kako osobnoga tako društvenoga, nego je svjesno sastavljena kao dokument koji želi biti »dodatno interpretiran«. Sama podjela toga dokumenta na tzv. »dogmatski« i »pastoralni« dio upućuje na taj zaključak. Ako je Drugi vatikanski koncil odškrinuo vrata sučeljavanju Crkve s modernim svijetom, onda je pastoralna konstitucija ova vrata širom otvorila, ni ne sluteći kakve »metamorfoze« i u teološkom razmišljanju i djelovanju Crkve ovaj čin može izazvati. Autor u ovoj knjizi daje značajan doprinos ovakvom nužnom i koncilski utemeljenom preispitivanju odnosa Crkve i svijeta. Temeljni doprinos ove knjige jest u »aktualiziranoj« interpretaciji toga odnosa. Naime, interpretacije koje su uslijedile prije 40-ak godina, odmah nakon Koncila, nisu mogle ni sanjati o izazovi-

ma kojima je danas ovaj odnos opterećen (ili obogaćen). Ovaj je doprinos utoliko značajniji jer u Hrvatskoj još uvijek u rukama nemamo na jednom mjestu sustavan teološki prikaz jednog od temeljnih dokumenata Drugog vatikanskog koncila kakav je pastoralna konstitucija.

Sučeljavanje Crkve s modernom kulturom ne ovisi o tome hoće li se u modernom svijetu ustaliti nekakav oblik »kršćanske kulture« nego se pravi izazov događa u priznavanju autonomije kulture i svega stvorenoga, tj. izazov postaje istinski tek onda kada se na kulturu gleda kao na proizvod odraslog i razumnog čovjeka, a ne samo kao na čovjeka ukoliko je on »religiozno« usmjeren. Ovo jest izazov, ali i najteži rizik u koji ulazi teolog kada pokušava vrjednovati dostignuća i »metamorfoze« moderne kulture (II. dio knjige). U ovaj se posao upustio autor nastojeći nadići »kritizerski« duh koji stalno lebdi kao napast nad pokušajima teologa da objektivno vrjednuje ono što je pozitivno u modernoj kulturi. Valja odati priznanje autoru što nije podlegao ovoj napasti, nego se kritički postavlja u odnosu na »kulturna« dostignuća koja idu tako daleko da čovjeka, umjesto da ostane subjekt, svode na objekt kulture. Prožimanje moderne kulture kršćanskim duhom nije pitanje sakralizacije »profanoga«, nego se taj zadatak odvija prvenstveno na planu promocije vrijednosti. Usuđujemo se reći da i inkulturacija evanđelja ovisi o tome što će prevagnuti na poligonu sukoba ili dijaloga oko vrijednosti. Osovina oko koje se odvijaju

razmišljanja autora svakako je teza kako se metamorfoze kulture odvijaju u smjeru da nastoje izbjeći bilo kakvu autoritetu, s ciljem naglašavanja apsolutne autonomije čovjeka i njegova djelovanja, čak i kada su u pitanju osnovne vrijednosti, dok se metamorfoze crkvene svijesti odvijaju u smjeru što tješnjeg prijanjanja uz autoritet Krista i evanđelja, što znači da, kada su u pitanju osnovne vrijednosti, granica do koje moraju biti poštivane ne ovisi o metamorfozama kulture, nego o autoritetu transcendentalnog tipa, tj. o Bogu.

Važnost razuma i logičkog razmišljanja u modernoj teologiji, ako ona želi biti uvaženi sugovornik na tržištu ideja i stavova, misao je vodilja autora kada konkretnije razmišlja o sučeljavanju teologije s modernim metamorfozama društvene svijesti, među koje spada pitanje ateizma, ali, što je još važnije, razlikovanje ateizma i humanizma (III. dio knjige). To je u skladu s nastojanjima pape Benedikta XVI. da u teološkom razmišljanju i sveukupnom djelovanju ne zaboravimo ispravan odnos vjere i razuma, inače ili svoju vjeru (i teologiju) unaprijed osuđujemo da bude nevjerodostojna ili riskiramo skliznuti u fanatične oblike razmišljanja i djelovanja. Pravi je izazov takvih nastojanja u tome da se teologija ne sroza na čisto racionalističku teoriju iz utilitarističke potrebe za davanjem adekvatnih odgovora modernim oblicima ateizma koji se nerijetko kamufliraju u razne oblike »humanizma«. U tom smislu autor pokušava argumentirano odgovoriti na napast, na koju ni u Hrvatskoj nismo posve imuni, da se

religija svede na moral, a Crkva postane »etička agencija« koja će se društvenim problemima baviti isključivo u »negativnom« smislu, tj. kritički, uglavnom *a posteriori*, prosuđivati fenomene modernih metamorfoza. Ova će se napast štoviše pojačavati jer ovakva »moralizirajuća« religija svakako ide na ruku i divljem kapitalizmu, koji autor smatra sinonimom praktičnog materijalizma. Određene vrijednosti, kao što su sloboda, vrjednovanje pojedinca i njegove kreativnosti, jednaka »pravila igre« za sve, bile su razlogom svojevrsnih »simpatija« modernog kršćanstva u odnosu na kapitalizam. No za ispravno teološko promišljanje važno je uočiti istinske prioritete modernog kapitalizma, ideologiju koja stoji u njegovim temeljima i diktira njegovo djelovanje. U tome je neosporan doprinos koji autor daje modernom sučeljavanju kršćanstva s tom, često tek površno shvaćenom, »metamorfom« koja se nameće modernom čovjeku i kršćaninu. Ako su egoizam, utilitarizam i konzumerizam osnovne poluge koje pokreću moderni kapitalizam, onda se istinsko sučeljavanje s tim fenomenom događa na planu vrijednosti i prioriteta, a ne na planu otklanjanja negativnih posljedica koje taj fenomen sa sobom nosi. Ovo danas postaje još jasnije jer upravo proživljavamo univerzalno razarajuće učinke tako shvaćene ideologije kapitalizma. Kao da je autor u svojim tekstovima preduhitrio razmišljanja vodećih svjetskih političara koji govore o potrebi stvaranja kapitalizma po mjeri čovjeka, s određenim pravilima i prioritetima.

Sučeljavanje ili se događa u preispitivanju »korijena« određene metamorfoze ili će se svesti samo na »popunjavanje rupa« koje je ovaj fenomen prouzročio. Ni teologija ni Crkva ne mogu se zadovoljiti ovakvim isključivo »postoperativnim« tretmanom. Teologija kao »infrastruktura« vjere i djelovanja kršćanina i Crkve, iako će u samom svom nazivu, ovisno o povijesnim mijenama, stavljati veći ili manji naglasak ili na *theo-* ili na *-logia*, neće nikada biti autentična teološka znanost ako potpuno »zaboravi« jedan od ova dva elementa u svom nazivu. Nameće se logični zaključak da problem sučeljavanja s modernim metamorfomama ne znači samo razotkrivati vidljive i prikrivene slabosti ovih fenomena nego i suočiti se s poimanjem same teologije, s njezinom metodom i načinom razmišljanja, njezinom terminologijom i sadržajima, ukoliko ne želimo da ona postane samo apologetika ili kritika postojećeg stanja. Ako su teologija i Crkva svojevremeno gotovo bezrezervno stale na stranu načela demokracije, jer je ona izgledala najprihvatljiviji politički sustav sa stajališta kršćanske etike, nije li danas nadošlo vrijeme da se i taj odnos preispita, ukoliko ova »politička metamorfoza« pokazuje da je postupno sklopljen svojevrzni »brak« između demokracije i etičkog relativizma? Ovo pitanje navodi autora na postavljanje temelja jednog drugačije impostiranog »političkog« djelovanja Crkve i kršćanina. Nije li nadošlo vrijeme većeg uvažavanja termina *theo-*, u smislu da teologija mora pokazati obvezujuću snagu nekih vrijednosti

upravo tako što će ih ne samo racionalno objašnjavati (*-logia*) nego prikazati kao autentični izraz Božje volje (*theo-*), što za kršćanina znači obvezu njihova apsolutnog poštivanja? Za djelovanje vjernika pojedina i Crkve na političkom planu ovo je presudno pitanje na koje autor jasno upućuje svojim analizama stanja u kojem se nalazimo. Pitanje svakako nije nevažno i za nas u Hrvatskoj, s obzirom da, u kratkom vremenu od uspostave demokracije u nas, ovo pitanje nije dovoljno ozbiljno razmatrano te se »brak« između demokracije i etičkog relativizma često shvaća kao neminovna i neizbježna datost.

Etička neutralnost i instrumentalna racionalnost, dva po sebi privlačna ideala koje nameće metamorfoza znanstveno-tehničke svijesti, a koji usmjeravaju prema svojevrsnoj ovozemnoj i utopijskoj eshatologiji, nužno nameću zadatak da teologija osmisli put kako u raznim segmentima ove metamorfoze pronaći »stalno boravište« jedne etike koja neće biti samo racionalno-utilitaristička nego etika koja na čovjeka gleda kao na integralno biće, biće koje se »po svojoj naravi« ne može zadovoljiti nikakvim utopijskim obećanjima ovozemnog spasenja i čisto »materijalne« sreće (IV. dio knjige). Teoretske osnove takve etike, putem jedne teološke antropologije, nudi Tonči Matulić, čime cjelokupni problem s modernim svijetom, umjesto da ovaj ostane samo u sferi pragmatičnih rješenja, vraća na mjesto koje je za taj odnos sudbonosno, a to je govor o metaetičkim temeljima etičkog sučeljavanja.

Nije čudno što autor u ovom tekstu ima potrebu progovoriti i o vječno aktualnoj temi autonomije morala u odnosu na vjeru (V. dio knjige). Ako vjera i objava daju moralu svoj doprinos prvenstveno u kršćanskoj i objavljennoj antropologiji, onda je jasno da sučeljavanje s metamorfozama koje doživljava etička svijest modernog čovjeka i znanstvenika mora početi od onoga što je temeljni problem, a to je poimanje čovjeka. Ovdje ćemo pronaći svojevrsni *specificum* koji kršćanstvo može dati s ciljem »ozdravljenja« od etičkog relativizma. Ova razmišljanja autora važna su prvenstveno zato jer se nerijetko stječe dojam da se u našim raspravama o raznim oblicima manipuliranja čovjekom, njegovim dostojanstvom i pravima antropološke razlike donekle zanemaruju, kao da su razilaženja na ovom planu isključivo »tehničke«, a ne antropološke naravi. I znanstvenici će u Hrvatskoj, budu li se doticali tema ovih metamorfoza koje izazivaju etičke dileme, morati najprije pojasniti kakva su im antropološka polazišta. Inače svaki dijalog ili sučeljavanje nemaju dostatan temelj i ostaju neuspješni. Ovo vrijedi za svaku raspravu, bilo da se ona tiče pitanja ekologije, bioetičkih tema ili uopće svih pitanja koja zadiru u čovjekovo dostojanstvo (VI. dio knjige).

Ova knjiga Tončija Matulića prvenstveno je analitičko-kritičko vrjednovanje situacije u kojoj moderni čovjek i društvo žive, i to prvenstveno iz teorijsko-znanstvene perspektive. Konkretniju primjenu doživjet će uvijek kada se bude

nametnula potreba stvaranja određenog konsenzusa oko načina kako ćemo pristupiti rješavanju etičkih dilema nekog izazova na društvenom, ekonomskom ili bioetičkom planu. U tom smislu smatram da knjiga daje značajan doprinos stvaranju mentaliteta i svijesti u najširoj javnosti, pogotovo u Hrvatskoj, o važnosti nekih jasnih antropoloških i etičkih postavki bez kojih će svako rješenje biti u velikoj mjeri nezadovoljavajuće.

Iako je knjiga opsežna (sastoji se od sedam dijelova i ukupno trideset poglavlja), te u prvom susretu može kod potencijalnog čitatelja izazvati skepsu, važno je napomenuti da ona u svakom od navedenih dijelova i poglavlja sadr-

ži, i katkada ponavlja, osnovne teorijske postavke autora, tako da čitatelj može pročitati temu koja ga zanima, ali će i na taj način biti uronjen u »duh« kojim cjelokupna knjiga odiše.

Knjiga je svakako originalan doprinos u teološkoj literaturi na ovim prostorima i zaslužuje budnu pozornost svakoga kome je stalo da nam se razne metamorfoze modernoga svijeta jednostavno ne nametnu ili nas jednostavno pregaze nego da budemo svjesni kako još uvijek posjedujemo moć i sposobnost da ih tako usmjeravamo kako se u njima ne bi izgubio Bog, a samim time, što bi bilo isto tako tragično, i sam čovjek.

Josip Grbac